

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

Харківське історико-філологічне товариство

Український СВІТ

у наукових парадигмах

Збірник наукових праць

Випуск 4/2017

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- **Маленко О. О.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
(головний редактор)
- **Голобородько К. Ю.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Дорошенко С. І.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Єрмоленко С. Я.**, д-р філол. наук, проф. (Київ)
- **Лисиченко Л. А.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Кравець Л. В.**, д-р філол. наук, проф. (Київ)
- **Новиков А. О.**, д-р філол. наук, проф. (Глухів)
- **Борисов В. А.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Нестеренко Н. П.**, канд. пед. наук, доц. (Харків)
- **Терещенко В. М.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Умрихіна Л. В.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Юр'єва К. А.**, д-р. пед. наук, проф. (Харків)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- **Нелюба А. М.**, д-р філол. наук, проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- **Бибик С. П.**, д-р філол. наук, ст. науковий співробітник, Інститут української мови НАН України.

Ухвалила вчена рада Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(протокол № 9 від 31 жовтня 2017 року)

У 41 Український світ у наукових парадигмах : Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. — Харків : ХІФТ, 2017. — Вип. 4. — 130, [2] с.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна, 61168

Тетяна Іванова

Становлення М.І. Костомарова як науковця: харківський період 80

ЛІНГВОКОНЦЕПТОЛОГІЯ. ДИСКУРСОЛОГІЯ.**ЛІНГВОСТИЛІСТИКА 85****Костянтин Голобородько**Поетична персоналізація концепту *БОГ* у лінгвосвідомості Олександра Олеся 86**Володимир Борисов**

Розвиток національного мовознавчого дискурсу I пол. XX ст.:

ретроспективний погляд 93

Валерія Брохштут

Взаємозбагачення української мови та мови іврит як явище лексичної інтерференції ... 97

ЛІНГВОДИДАКТИКА 101**Ніна Чернушенко**

Мовленнєвий етикет як складник професійної компетентності майбутнього

педагога 102

Марина Коваленко

Наукові засади добору лексичного матеріалу в опануванні польської мови

як спорідненої з українською 107

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ. ПЕДАГОГІКА 113**Олена Садох**

Сучасна школа: на крок уперед 114

Наталія Варич

У вільному тексті (за авторською програмою Селестена Френе) 120

Юрій Стасевський

Теоретичні аспекти поняття «креативність» (історія питання) 124

Відомості про авторів 128

УДК 13:237.035.1

Наталія Варич, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

У ВІЛЬНОМУ ТЕКСТІ (ЗА АВТОРСЬКОЮ ПРОГРАМОЮ СЕЛЕСТЕНА ФРЕНЕ)

Статтю присвячено аналізу філософсько-освітніх поглядів французького педагога Селестена Френе в сучасному контексті крізь призму оновлення школи. Накреслено перспективи досліджень у сув'язі з вітчизняними альтернативними розбудовчими проектами.

Ключові слова: *філософсько-освітні погляди, оновлення школи, справедлива взаємодія, вільні тексти, альтернативні проекти.*

Статья посвящена анализу философско-образовательных взглядов французского педагога Френе в современном контексте сквозь призму обновления школы. Намечены перспективы исследований в связке с отечественными альтернативными проектами.

Ключевые слова: *философско-образовательные взгляды, обновление школы, справедливое взаимодействие, свободные тексты, альтернативные проекты.*

The article offers an analysis of the philosophical and educational views of the French educator Celestin Freinet in the modern context, through the prism of the renewal of the school. Prospects for research in conjunction with Ukrainian alternative projects are outlined.

Key words: *philosophical and educational views, school renewal, fair interaction, free texts, alternative projects.*

У контексті глибинних соціокультурних змін сучасності освітня галузь зазнає потужних трансформацій, водночас супроводжується конфліктом цінностей і розчаруванням суспільства в результатах реформ, утомою від численних змін і відчаєм не виправданості очікувань, змушуючи міркувати про те, «як порятувати дітей від невітлених освітніх теорій» (Е. Д. Хірш, Jr.).

Стратегічне завдання оновленої школи насамперед бачиться як формування незалежних, мобільних, творчих, розкутих, відповідальних, справедливих громадян; опертя на виховну силу сімейного життя; забезпечення особистого вибору; подолання відчуження й самотності; слугує відновленню демократії як природної ознаки соціокультурного простору. Задля її втілення розробляються розмаїті підходи, зокрема оновлюючи досвід минулого.

Мета розвідки — здійснити аналіз і подати коментар філософсько-освітніх поглядів французького педагога Селестена Френе в сучасному контексті крізь призму оновлення школи, а також накреслити перспективи досліджень у сув'язі з вітчизняними альтернативними розбудовчими проектами.

Для України, яка визначає спрямованість навчання на справедливу взаємодію як сутнісну рису освітніх стратегій і прагне вийти з лабет тоталітарного досвіду, вагомими джерелами оновлення освіти є набуток зокрема мислителів і педагогів-практиків ХХ століття, котрі прагли уникнути авторитаризму в шкільній освіті, більше за те, породжували й апробували теорії виховання вільної розкутої особистості, спроможної активно, свідомо діяти як рівноправний учасник спільноти в навчально-виховному процесі, готової до самостійного повноцінного життя. З-посеред них вирізняється постать французького педагога Селестена Френе. Після піднесення зацікавлень його досвідом у 20–30х роках минулого століття,

а потім тотального мовчання, українські дослідники (як-от: П. Браїловська, О. Заболотна, О. Сухомлинська, І. Суржикова та інші) знов привертають увагу до філософсько-освітньої спадщини Френе, яка ще не знайшла втілення у вітчизняних педагогічних практиках за багатства живильних можливостей. При цьому маємо застереження: «Безсумнівно, що за сучасного розвитку технологій не йдеться про автоматичне накладання технік С. Френе на сучасний навчальний процес. Йдеться про переосмислення його ідей і використання їх потенціалу з урахуванням сучасного стану розвитку освіти й новітніх технологій» [1].

Навчитель передовсім зосереджував свою увагу на принциповій зміні підходу до становлення дитини в освітньому процесі, наголошуючи на необхідності вивести школяра з позиції підневільного пасивного учасника, який має слухняно слідувати випрацюванам приписам. При цьому Френе наголошував на тому, що не теорії мають бути і є вихідними й визначальними у новій школі, — тільки лиш досвід «навпомацки», що його набували в безпосередній роботі. І для дітей відкривалась і складалась можливість досягати реальність, збуджувати й задовольняти невиситиму цікавість до світу, вміння здобувати нові знання, примножувати їх власними зусиллями.

«Тривалий час вважалося, — писав С. Френе, — що досвідчений педагог може повністю сформувати особистість дитини, застосовуючи методи «складання машини», всі деталі якої ретельно заздалегідь оброблені. Ця концепція віджила своє... Формування буде залежати не стільки від наших уроків, скільки від тієї обстановки, яку ми створимо для дитини, і від того, наскільки ми зуміємо забезпечити їй можливість самостійно приймати рішення і діяти на їх основі» [3: 170].

Природний потяг дитини до нового, її допитливість і бажання багато речей дослідити самотужки, випробувати свою спроможність самостійно діяти — найкращий помічник для спостережливого вчителя у його взаємовідносинах із учнем. За Френе, педагогічна діяльність не потребує складних методик, лише випрацювання партнерських демократичних відносин із дітьми, створення сприятливих умов для виявлення й реалізації дитячої ініціативи, для можливості школярів проектувати власну діяльність.

Як виявляє дослідження, основні поняття педагогіки Френе такі:

- педагогіка роботи — учні дізнаються про щось нове, виготовляючи корисні продукти або надаючи корисні послуги;
- кооперативне навчання — на основі співпраці у виробничому процесі;
- запит на основі навчання («намацування») — метод проб і помилок під час групової роботи;
- природний метод — здійснюється на підґрунті індуктивного підходу;
- центри інтересу — формуються на засадах дитячих навчальних зацікавлень і потреб.

Прикметно, що підхід Френе був не тільки теоретичний, але й дуже практичний, оскільки філософ і педагог інтегрував свої ідеї в повсякденній роботі в класі. І досі не втратила свого значення запропонована 1924 року методика вільних текстів (TexteLibre), яка залишається провідним інструментом в усіх сучасних школах Френе. Вільний текст, як випливає з назви, — це той текст, який дитина вільно пише, коли має настрій і хоче писати, причому відповідно до тієї теми, яка її захоплює і надихає, — на відміну від твору (запланованої творчої роботи зі зв'язного мовлення), учень пише те, що його в цей час хвилює, що він переживає, чому радіє, чого боїться, за чим спостерігає, про що жалкує чи турбується, мріє тощо.

Тож зовсім не йдеться про введення ззовні предмета або навіть плану для того, щоби врешті-решт розробити вільну тему, навчити її розкриттю за наперед визначеною схемою, дати певні рекомендації щодо аргументації авторської позиції чи її ілюстрації тощо. Учень має право поділитися своїми спостереженнями й міркуваннями з батьками, учителем, учнями або ж залишити їх при собі. Залежно від його бажання, таким чином, його роботу можна обговорити в класі, з'ясувати, уточнити окремі її положення зі слухачами (як учителем, так і учнями), доповнити, а то й відкинути їх, однак тільки за умови, що будь-яке втручання (зауваження, запитання, пропозиція, заперечення тощо) ґрунтується на чутливості й делікатності, не спотворює тексту й не гасить дитячої ініціативи, не порушує волевиявлення учня.

Простота й легкість організації навчання в школі Френе позірна, оскільки зрозуміла недостатність пропозиції дитині самовиражатися через вільний текст, залишивши її для написання. Передбачається чутливість, спостережливість, копітка підготовча робота. Тільки коли в школі сформовано рівноправність і рівнозобов'язаність учасників взаємодії, атмосферу довіри, обрано місце для складання тексту (прибрано закритість класу), дитині пропонують висловитися, поділитися про приємне й вистраждале, що її хвилює, бентежить, непокоїть чи радує, водночас допомогти їй розкритися, мотивувати до творчості, показати їй шляхи творчої діяльності з можливістю вибирати з-посеред них. «Для ефективної підготовки до життя дитина потребує багатого довкілля, що допомагає їй «на дотик» пізнавати світ» [3: 46].

Насичене подіями й емоціями життя захоплювало дітей, безперервно живило їхній досвід спілкування, який закріплювався й переосмислювався зокрема завдяки складеним дітьми текстам — вільним записуванням пригод, інцидентів, непорозуміння, курйозів, щасливих моментів, невдач і успішних починань у класі й за його межами. За Френе, робота є основою будь-якої людської діяльності, насправді із самого розвитку людської істоти. Тому продуктивна робота являє собою безперервний принцип викладання і навчання, але водночас це робота творча, пов'язана з реалізацією потенціалу кожного. У той час як діти розвивають свої тексти з методами друку, із публікацією їх, організацією виставок, зустрічей, виставки вони невпинно навчаються, і навчаються залюбки.

Безперечно, вільний текст водночас є і матеріалом для вправності в опануванні культурою мовлення й мислення, для саморозвитку, для формування культури комунікації, сприяє визнанню дитини в класі й зростанню її авторитету, що можливо в ситуації виведення тексту із персонального записника. З 1924 р. Френе вводить методику навчання друкарської техніки. Зазвичай учнівські тексти були представлені класу, їх обговорювали, редагували усім класом, перш ніж, нарешті, їх надрукують власноруч самі автори, працюючи разом.

Як і в інших видах роботи, Френе в навчанні грамоти навіть під час друкування обходиться без підручників — дитина природним шляхом (зокрема через дрібну моторику, розвиток зорової і тактильної пам'яті, набування досвіду) за своєю нормативне вживання слова — кількаразово написане, зібране з окремих літер, вписане в спеціальну картку чи задіяне під час виконання спеціальних тренувальних вправ, воно займає належне місце в комунікативному арсеналі учня, який через редагування й друкування текстів проходить «королівський шлях до письменності».

Тексти набувають характеру листів, оскільки вони не виконуються як завдання, вправа, робота заради оцінки, а знаходять свого зацікавленого адресата серед

однокласників, батьків, учителів, що відкривають для себе відповідно друга, доньку чи сина, вихованця, тим самим гуртуючи колектив, підносячи цінність кожного.

Таким чином поповнювався арсенал педагогічного інструментарію, за допомогою якого період дитинства розглядався і плекався не як підготовка до майбутнього дорослого періоду, а як повноцінне насичене подіями й враженнями життя, коли кожному є про що висловитися й що об'єднує всіх, що спонукає до вияву почуттів, обміну вражень, коли живі враження не пригнічуються, навпаки, до них заохочують, а природні творчі імпульси кожної дитини пробуджуються.

Як ділитися своїми спостереженнями шанувальник педагогіки Френе, учитель-новатор Р. Курбатов, виявилось, що діти люблять писати не менше, ніж люблять говорити, грати, малювати. Однак варто зважати: тільки якщо йдеться не про списування вправ, а про справжні листи. Теми можуть бути різними, але має бути все насправді, з реальними учнівськими переживаннями навколо події, що «входить у клас», а не заданий твір за картиною. Тож сучасні вчителі, які працюють за принципами Френе, зазвичай починають день зі зборів. Діти сидять кружечком — розповідають, що сталося, що у них нового. Як ти прокинувся, що бачив дорогою, про що говорив із батьками, як провів неділю? З чим дитина приходить до школи, що її хвилює? Це і є тема вільного тексту, а не слова, нехай і красиві, про те, що таке справжня дружба і любов до природи. Якщо є потреба — можна разом обрати одну-дві теми. Але тільки виходячи з дитячого інтересу [2].

Френе зазначає, що дитина не має змоги самовиразитися в традиційній школі, оскільки начитування, постійне керування нею, відсутність вибору в зацікавленнях, що узгоджені не з запитами й потребами дітей, а тільки з програмами, уподобаннями дорослих, позбавляють найбільшого задоволення вчитися. Справжні ж зацікавлення посилюються життям і роботою, а також шкільними зв'язками (ґрунтованими на щирості, толерантності, увазі один до одного, відповідальності, взаємопідтримці тощо), які оживлюють навчальні практики.

У концепції Френе та його послідовників тут ідеться про вияв комплексного інтересу, а не випадкових вибірових зацікавлень, як може здатися на перший погляд. Зазвичай можна спостерегти, що яскрава подія викликає увагу багатьох шляхом формування спільних цілей, переживання емоцій, груп реакцій, які дійсно мобілізують максимум ініціативи й динамізму. Незалежно від характеру певної події, учень використовує її максимально, в усякому разі, доки існує спільна мобілізація енергії, об'єднуючи й надихаючи всіх. Саме тоді утворюється потік, який охоплює весь клас, а вчитель, беручи участь у ньому, спрямовує його хід.

Якщо стара школа керується завчасним плануванням, здійснюваним у Страсбурзі, Парижі чи деінде, у всіх предметах (тексти для читання, домашні завдання, розрахунки для виконання операцій, для вивчення загальних концепцій історії або географії) і не зважає на бажання й потреби дітей, нібито вони «роботи, призначені підкорятися господареві», то виявлення інтересів дітей сприймається і проводиться як «перший акт нової педагогіки». Звісно, перехід до наступного акту передбачає активізацію творчого потенціалу всього педагогічного колективу і його однастайність, згуртованість навколо спільної ідеї, у створенні умов для примноження досягнень дітей, їхнього відчуття й розуміння.

За Френе, цінність використання комплексу інтересів, прийнятого всіма, залежить і від спроможності вчителів зробити це практично й технічно здійсненним

у сучасній школі. Навіть за умови послугування традиційними підручниками уважний і допитливий учитель використовуватиме будь-яку можливість для вияву нахилів дітей, перебігу їхнього стану, характеру й тривалості зв'язків, ефективності комунікації, діагностики й попередження конфліктів тощо.

Рух Френе, розповсюджений у Франції, значною мірою сприяє формуванню й зміцненню громадянського суспільства, набуває все більшої привабливості для збагачення освітньої мозаїки в Україні, особливо в зіставленні з вітчизняними альтернативними розбудовчими проектами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заболотна О. Альтернативна педагогіка Селестена Френе: між традицією й інновацією. *Порівняльно-педагогічні студії*. № 1 (15). 2013.
2. Курбатов Р. Селестен Френе: Другой взгляд на школу [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://echo.msk.ru/>
3. Френе С. Избранные педагогические сочинения / Вступит. статья Б. Л. Вульфсона. М. : Прогресс, 1990. 296 с.

УДК 378.016–026.15 (09)

Юрій Стасевський, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ «КРЕАТИВНІСТЬ» (ІСТОРІЯ ПИТАННЯ)

У статті здійснена спроба охарактеризувати поняття «креативність» як важливого елементу в розвитку творчих здібностей студентської молоді. Простежено основні аспекти трактування цього поняття в зарубіжній та вітчизняній науковій літературі.

Ключові слова: *креативність, кількість, процес, якість, чутливість, здатність, інтелектуальні здібності.*

В статье предпринята попытка охарактеризовать понятие «креативность» как важнейший элемент в развитии творческих способностей студенческой молодежи. Рассматриваются основные аспекты этого понятия в зарубежной и отечественной литературе.

Ключевые слова: *креативность, количество, процесс, качество, чувствительность, способность, интеллектуальные способности.*

In this article, the attempt is made to characterize the notion of creativity as the crucial element in the development of student's creative skills. Key aspects of this notion as described in the scientific works by foreign and Ukrainian scholars are given close attention.

Key words: *creativity, sensibility, ability, process, quantity, quality, intellectual potential.*

Одним з головних завдань сучасної вищої школи є формування творчої особистості завдяки створенню умов для соціального виховання студентської молоді шляхом її активної участі в продуктивно організованій культурній діяльності, зокрема в аматорських творчих колективах. Тому важливого значення набуває